

O'LCHOV BIRLIKLARI LEKSIKASINI TILSHUNOSLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI

Adxamova Shohina Anvarjon qizi
Teacher of Ferghana State University

ABSTRACT

Ushbu maqola metrologik lug'at dunyoning lingvistik rasmini o'rganishning qadimiy elementlaridan biri ekanligi, uni o'rganish umuman lingvistik va gumanitar bilimlar sohasidagi asosiy masalasi, ushbu lug'atning xususiyatlarini tahlil qilish til vositalarining tizimli potentsialini ochib berishga, ularning guruh ichidagi va guruhlararo leksik aloqalarini aniqlashga imkon beradi.

Keywords: tarixiy metrologiya, uzunlik, hajm o'lchovlari, ot kuchi, maydon o'lchovlari, vazn o'lchovlari, metrologik birlik.

Ilm-fan va amaliyotning barcha sohalarida o'lchov toifasi muhimdir. Sifatning miqdoriy chegaralari sifatida tushunilgan zamonaviy falsafada o'lchov miqdoriy o'zgarishlarning sifat o'zgarishiga o'zaro o'tishining mavjud dialektik qonuni doirasida ko'rib chiqiladi. Inson tafakkurining umumbashariy tabiati tufayli biz metrologik bilimlar haqida barcha ega bo'lgan sodda, yashirin bilim shakli sifatida gapirishimiz mumkin. Ushbu daraja inson tafakkurining mantiqiy shakllarini aks ettiradi. Fikrlashning mantiqiy shakllari metrologik nazariya va amaliyotning milliy o'ziga xos xususiyatlariga asoslanadi.

Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmining boshlanishi bilan tilshunoslarning tadqiqotlari metrologik lug'atning leksik tarkibini o'rganish zarurligi g'oyasini keltirib chiqardi.

Romanova G.Y. leksik tizimning rivojlanish tendentsiyalarini faqat inson jamoasi hayoti davom etgan tarixiy sharoitlarni hisobga olgan holda tushuntirish mumkinligini ta'kidlaydi [Romanova, 1972. 7]. Tarixchilar ta'kidlaganidek, metrologik amaliyotda hajm o'lchovlari ikkita o'ziga xos dastur sohasi bilan ajralib turardi: quruq narsalar va suyuqliklar uchun - va bu barcha xalqlarga xos edi [Shostin, 1975. 29-sahifa]. Hozirgi vaqtda zamonaviy ilm-fan o'lchovni bir-biridan bir oz farq qiladigan chora-tadbirlar tasnifini shakllantirmoqda.

V. V. Vinogradovning so'zlariga ko'ra, " ishlab chiqarish, turmush tarzi, madaniyat, fan, texnika tarixi, ijtimoiy dunyoqarash tarixi lug'at tarixi bilan chambarchas va juda organik bog'liqdir... Til tarixining ijtimoiy rivojlanish tarixi bilan aloqasi to'g'ridan-to'g'ri va har tomonlama aniqlanadi" [Vinogradov V. V. 1977, 70].

Xuddi shunday mazmunli bayonot B. A. laringa tegishli: "tilning soʻz boyligi odamlar tarixi, ularning qarashlari, axloqiy baholari, ijtimoiy tuzilishi, turmush tarzi va madaniy yutuqlari bilan bevosita va keng bogʻliqdir. Bu pozitsiya tilshunoslarning uzoq va boy tajribasiga asoslanadi " [larin, 1977,46].

S. A. Shvachko ingliz tilida hajm oʻlchovlarini shakllantirishning bir xil asosiy printsipini taʼkidlaydi [Shvachko, 1981 ,41].

XVIII asr oxirida Shotlandiya muhandisi J. Vatt ot kuchini aniqlash uchun "ot kuchi" atamasini kiritdi. Ushbu nom bilan vatt oʻzi ixtiro qilgan bug ʻ dvigatellarining ishini qancha ot almashtirishi mumkinligini koʻrsatmoqchi edi. 19-asrning oxirida quvvatni oʻlchashning yangi birligi - ixtirochi nomidagi vatt joriy etildi. Oʻshandan beri "ot kuchi" atamasi rasman ishlatilmay qoldi, garchi u hali ham koʻplab mamlakatlarda transport soliqini hisoblash uchun ishlatilgan. Oʻlchov manbai inson tanasining qismlari edi, xuddi barmoqlar va oyoq barmoqlari hisoblashda ishlatilgan (va baʼzan hali ham ishlatilmoqda).

Kundalik oʻzbek nutqida siz quyidagi iboralarni eshitishingiz mumkin: belcha, koʻkrak kengligida, tomoq bir ogʻiz, tizzacha, , 3-4 qarich va boshqalar; Hozirgacha tirsak, oyoq, oyoq panjasi kabi turli uzunliklarni koʻrsatish uchun ishlatiladigan koʻplab nomlar oʻlchov sanʼati qanday paydo boʻlganligini koʻrsatadi.

G. Y. Romanov, V. V. Lebedinskayaning lingvistik ishlari tarixiy jihatdan uzunlik oʻlchovlarini tavsiflashning yanada umumlashtiruvchi xususiyatiga ega. [Lebedinskaya, 2000,169,], lekin ular metrologik lugʻatning alohida guruhlarini tavsiflashga bagʻishlangan. G. ya. Romanovning soʻzlariga koʻra, hajmning (sigʻimning) barcha oʻlchovlari quyidagilardan iborat: boʻshashgan jismlar va suyuq va zich jismlar uchun oʻlchovlar.muallifning fikricha, bular "toʻgʻri tuzilgan ikkita tizim boʻlib, ular hududga qarab oʻziga xos xususiyatlarga ega edi".

Ushbu muammoning koʻplab nomaʼlum tomonlarini toʻliq ochib berish uchun zamonaviy tarixchilar, arxeologlar va boshqa olimlarning asarlarida tarixiy metrologiyani parallel ravishda oʻrganish kerak, bu erda tilshunoslar tomonidan olib boriladigan tarixiy metrologiya boʻyicha nomlarni tahlil qilish juda muhimdir.

V. V. Shevtsov taʼkidlaganidek, metrologik nomlarning lingvistik tahlili yordamida ularning kelib chiqishini aniqlash mumkin (oʻlchov nomi mahalliy iqtisodiy amaliyot bilan bogʻliq boʻlishi mumkin yoki siyosiy yoki iqtisodiy sabablarga koʻra boshqa tillardan oʻzlashtirish natijasi boʻlishi mumkin), "oʻlchash usullarini, oʻlchovlar guruhining tarkibini, paydo boʻlish vaqtini va oʻlchov doirasini aniqlash kerak" [Shevtsov, 2007,6869].

M. Mladentsev tomonidan tuzilgan tasnif albatta i taʼkidlab oʻtish kerak, unda toʻrtta : " uzunlik oʻlchovlari, maydon oʻlchovlari, vazn oʻlchovlari, hajm oʻlchovlari " gruppasi mavjud[Младенцев, 1907, 180] Ushbu tasnif turli xil tarixiy davrlar

manbalarida o'lovning leksik kategoriyasining evolyutsiyasini eng aniq aks ettiradi, shuning uchun ushbu tadqiqotda metrologik nomlarni tavsiflashda M. Mladentsev tomonidan taklif qilingan tasnif asos sifatida olingan.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, metrologik lug'atni quyidagi asoslarga bo'lish eng maqbuldir: chiziqli o'lovlar nomlari, maydon o'lovlari, hajm o'lovlari va vazn o'lovlari. Taqqoslash uchun, zamonaviy xalqaro metrik tizimda "massa o'lovi" atamasi o'rniga "vazn o'lovi" atamasi ishlatiladi. Xalqaro metrik tizimda hajmlar kub birliklarda (kub litr va boshqalar) hajm o'lovlari, turli xil idishlar yoki boshqa hajmlar shaklida o'lchanadi.

Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmidan boshlab metrologik lug'atni o'rganishda yangi davr boshlanadi-bu davrda metrologik lug'atga turli darajada ta'sir ko'rsatadigan tilshunoslarning asarlari paydo bo'ladi, unda metrologiya va metrologik terminologiyani o'rganish uchun turli xil manbalar qo'llaniladi: ham mavzu (moddiy), ham yozma yodgorliklar chora-tadbirlar to'g'risida turli xil ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Shuni ta'kidlash kerakki, ikkala holatda ham biz metrologik birliklarning lingvistik ifodasi bilan shug'ullanamiz.

So'nggi yillarda tilshunoslar ko'pincha tildagi o'lov toifasining holatini aniqlashga urinib, o'z tadqiqotlarida uning mohiyatini tasvirlab berishmoqda.

Bizning fikrimizcha, mavjud ilmiy bilimlarni umumlashtirish bilan metrologik lug'atni har tomonlama o'rganish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga olishi kerak:

- o'zbek va ingliz metrologik tizimlarining tarkibiy qismlarini tarixiy kontekstda aniqlash va tizimlashtirish;

- o'zbek va boshqa genetik jihatdan bog'liq tillarda metonimik nomlarning tarixi, etimologiyasi va semantikasini o'rganish.

Shuni ta'kidlash kerakki, bunday lingvistik ilmiy tadqiqotlar asosan tilshunoslar, arxeologlar, tarixchilar, etnograflar, madaniyatshunoslar va boshqalar tomonidan olingan turli xil ma'lumotlarga asoslanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. THE ORIGINS OF MEASUREMENT & THE HISTORY OF MEASUREMENT SYSTEMS

2. M.E. Himbert A brief history of measurement (2009)

3. Давидович, Е.А. Материалы по метрологии средневековой Средней Азии / Е.А. Давидович. - М.: Наука, 1970. - 147 с.

4. Даниленко, В.П. Лингвистический аспект стандартизации терминологии/В.П. Даниленко. - М., 1993.- 280 с.

5. Normurotovna, I. G. (2022). THE SPIRITUAL-PHILOSOPHICAL LEGACY OF IBN SINA AS PER NEWLY ESTABLISHED FINDINGS. INTERNATIONAL

JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(5), 143-147.

6. Иззатуллаева, Г. Н. (2022, November). АБУ АЛИ ИБН СИНО АСАРЛАРИДА ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАР ТАЛҚИНИ. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION" (Vol. 1, No. 3, pp. 53-63).

7. Izzatullayeva, G. N. (2023). ABU ALI IBN SINO TA'LIMOTINING FALSAFIY QARASHLAR TAHLILI. Educational Research in Universal Sciences, 2(14), 756-759.

8. Isakovna, I. R. (2023). LITERARI THE ROLE OF IMAGE ENHANCEMENT TECHNIQUES IN THE PROGRESS. International Journal Of Literature And Languages, 3(07), 48-52.

9. Даниленко, В.П. Терминология и норма. / В.П. Даниленко. - М.: Наука, 1972.

10. Mukhtorova, B., Ruzaliyeva, K., & Aliyeva, S. (2023). EFFECTIVE METHODS OF TEACHING SINGULARITY AND PLURALITY OF NOUNS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE, 2(5), 33-36.

11. Barno, M., Yulduz, F., & Nodir, A. (2023). TURLI TIZIMLI TILLARDA OTLARNING QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLILI. " GERMANY" MODERN SCIENTIFIC RESEARCH: ACHIEVEMENTS, INNOVATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS, 9(1).

12. Gafurov, B. Z. (2021). Study of advertising texts in Russian on the topic of medical terminology. International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT).—Indonesia, 26(1), 586-590.

13. Gafurov, B. Z. (2022). Analysis of medical version in texts of advertising of hygiene products in the fight against COVID-19 (on the material of Russian and Uzbek languages). Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL).

14. Adxamova, S. (2023). QADIMGI SHUMER, RIM VA YUNONLARNING O'LCHOV TIZIMLARI. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(12), 43-47.

15. qizi Adxamova, S. A. (2023). QADIMGI XALQLAR VA ULAR ISHLATGAN O'LCHOV BIRLIKLARINING KELIB CHIQUISH TARIXI. YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS, 2(3), 96-100.